

- Stoklund, Marie 1987. Runefund. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1986*, s. 189-211. København.
- 1990. Runfynd 1988. *Fornvännen* 85. 1990, i trykken. Stockholm.
- Strandberg, Svante 1989. Mansnamnet **Tolke*. *Studia onomastica. Festskrift till Thorsten Andersson den 23 februari 1989*. s. 375-382, Stockholm.
- Svärdström, Elisabeth 1964. Erik tunnbindares tolk. *Fornvännen* 59, s. 115-128. Stockholm.
- 1965. Medeltida måttolkar. Ett nytt belägg. *Fornvännen* 60, s. 80-82. Stockholm.
- 1970. *Sveriges runinskrifter V. Västergötlands runinskrifter I*, H. 5. Stockholm.
- 1982. *Runfynden i Gamla Lödöse. Lödöse – vest-svensk medeltidsstad IV: 5*. KVHAA Stockholm.

Marie Stoklund

Om ubetydeligheder

I indledningen til sin udgave af Charlotte Dorothea Biehls *Mit ubetydelige Levnets Løb* skriver Marianne Alenius: »Kender man bare lidt til dansk kulturliv i anden halvdel af det 18. århundrede, er man stødt på hendes navn og må studse over at se det knyttet til den beskedne titel »Mit ubetydelige Levnets Løb«. Kender man også noget til Biehls egne skrifter, gætter man på, at titlen ikke skal tages for pålydende«. ¹

Da udgaven vistnok i øvrigt ikke indeholder noget forsøg på at fortolke værkets titel, kunne man her gøre sig et par overvejelser desangående. Sagen er nemlig formentlig den, at Biehl med den valgte titel ikke bare gennemfører et koket og dobbeltydigt spil imellem selvfølelse og ydmyghed, men at hun ved valget af titel leger med på en gammel leg, som er af central betydning for selve genrebestemmelsen af hendes erindringsværk – og for dets tilhørsforhold til en bestemt litterær periode.

Som man vil vide, er værket skrevet til og tilegnet forfatterens mange år yngre ven, hofmarchal Johan Bülow, det har karakter af et langt brev til ham, og det indledes med et tilegnelsesdigt, der lyder således:

Dit Ønske er en Lov for mig,
Naar Venskabs blide Stemme byder,
Mit ømme Hierte villig Lyder,
I Barmen slaær det kun for Dig.

Forunderlige Hændelser,
Som Siel og Hierte heftig rører,
Og snart til Graad, snart Rædsel fører,
Maae du ei tro at finde her.

Glem derfor ikke hvad mig drev,
 Men hav ved Læsningen for Øye
 At dette blev for Dig at føye
 Og Jeg kun for min Bulou skrev.²

Arrangementet omkring levnedsskildringen er altså klart fra første færd: her er tale om et brev, der skrives efter indstændige henstillinger fra en højfornem herre, og det skrives kun, fordi *han* har ønsket, at denne livshistorie fortælles. I sig selv er denne livshistorie nemlig så almindelig, underforstås det, at den ikke kan gøre krav på nogen almen interesse, og brevformen er da også et sikkert tegn til modtageren om, at det skrevne skal forblive i den private sfære og ikke overgives til offentligheden.

Man har ligesom set det arrangement og hørt den argumentation engang tidligere i dansk litteratur – nemlig i indledningen til *Holbergs første Levnedsbrev* fra 1728. I Holbergs første selvbiografiske fremstilling er fiktionen den, at en højfornem herre (*vir perillustris*) har befaleet forfatteren at fortælle ham om sit liv. Også Holberg forsikrer, at han intet har oplevet, der kunne gøre krav på at ligne en fortælling værd at høre, og han indskærper modtageren, at dette derfor kun er skrevet med henblik på brevets modtager, mens det ingenlunde er tænkt til offentliggørelse for en større kreds. Skulle den højfornemme mand alligevel finde på at give det i trykken, da vil offentlighedens kritik af det skrevne falde mere tilbage på den, der valgte at udgive, end på den, der nedskrev levnedsbrevet.

Overensstemmelserne er slående i mindst tre henseender: Valget af brevformen, tilegnelsen til en højstående person, der har ønsket værkets tilblivelse, og forsikringen om, at det fortalte kun besidder interesse i den allersnærvreste kreds.

Holbergs Levnedsbrev er affattet på latin, hvad Charlotte Dorothea Biehl, sin store sproglige lærdom til trods, næppe har kunnet læse. Men hvis man studerer samtidens danske (anonyme) oversættelse, stammende fra 1745, som F. J. Billeskov Jansen har genudsendt under titlen *Ludvig Holbergs Memoirer*,³ så finder man på dette værks første sider flere formuleringer, der helt ned i de sproglige detaljer ligger ganske tæt på udtrykkene i Biehls tilegnelsesdigt.

Man kan f.eks. sammenholde digtets første strofe med brevets første sætning: »Der er intet, min Herre! som jeg med større Fornøjelse stræber at efterkomme end det, han befaler mig«. Eller sammenligne anden strofe med denne sætning: »Min Herre faaer nok at see, naar han kommer til at læse, hvor lidet mærkværdige mine Bedrifter ere, at det, han befaler mig at skrive, er ikke værdt at komme for Lyset«. Og endelig tredje strofe med denne sætning: »Derfore skriver jeg dette Brev til min Herre allene, og ikke til andre...«.⁴

Da Charlotte Dorothea Biehl i øvrigt var en stor beundrer af Holberg, er der ikke noget overraskende i, at hun som en (selv)skolet klassicist tog hans Levnedsbrev til mønster, da også hun ville aflægge regnskab for sit liv. Det er altså en art spilleregul for genren, Biehl opfylder ved hjælp af sit digt.

Marianne Alenius, som i sin grundige gennemkommentering af brevet er trængt langt ned i dets historisk-biografiske baggrundstof, bliver også opmærksom på, at der ikke er fuldstændig overensstemmelse mellem forfatterin-

dens og Johan Bülow's redegørelse for de omstændigheder, hvorunder brevet affattedes og sendtes til modtagerens fødselsdag. Alenius skriver:

»Biehl påstår, at Bülow opfordrede hende til at skrive, Bülow derimod siger, at han fik det foræret til sin fødselsdag. Der behøver ikke at ligge en konflikt imellem de to udsagn, men det er tydeligt, at ingen af de to føler trang til at tage ansvar for at have fundet på ideen. Havde det været Bülow's, kunne han have indrømmet det, eller have ladet være med at benægte det. Han kunne jo ikke på forhånd vide, hvilken rolle han fik tildelt i Biehls skildring«. ⁵

Måske bringer den styrende biografiske interesse her udgiveren ind i en uordenet problemstilling. Ligesåvel som det kan være overflødig at fortsætte diskussionen om, *hvem* den »højfornemme herre«, Holbergs levnedsbrev stilledes til, faktisk var, eftersom han givetvis er en litterær fiktion fra Holbergs side, sådan er det egentlig også mindre vigtigt at udrede, *hvem* der fik ideen til nedskrivningen af *Mit ubetydelige Levnets Løb*, forfatterinden eller brevet's modtager.

Ideen tilhører ingen af de to, for den er nemlig Holbergs. Og hos ham stammer den formentlig fra 2. sang vers 10 af Vergils »Æneiden«, hvor den højfornemme dronning Dido pålægger Æneas at fortælle om sit livs af bølgerne omtumlede begivenheder. ⁶ Den rolle, Biehl havde tiltænkt Bülow i sit værk, er i sig selv led i hendes litterære fiktion. Han skal helt præcis udføre rollen som den højfornemme mand, der her som hos Holberg er brevet's overjag og som dets stil lægger sig til rette efter.

Holbergs stil bliver ærbødig, sagligt refererende, humoristisk selvironisk i denne sammenhæng; Biehls stil er ikke for intet 60 år yngre og henvendt fra en kvinde til en mand. Hun skriver i den ny tids ånd langt mere hjertebevæget, venskabeligt intimt; men midt i denne følsomt moderne klangverden bevarer hun humoren og satiren som en art evne til at bringe sig selv og sit livsløb ud på en distance, der er tilstrækkelig til at det hele kan ses og siges.

Humoren og ironien er altså midt i følsomheden stadig denne biografiske brevgrenes fortegn. For at forstå dette skal man gøre sig klart, at biografien oprindelig nærmest må kaldes en heroisk genre, og at biografier i traditionen især helliges personer, der ved et stort forbilledligt og sammenhængende liv har tegnet en historie i offentlighedens øjne, som så også, f.eks. efter vedkommendes død, lader sig nedtegne, og da stadig tåler offentlighedens øjne.

Problemet i 1700-tallets digtning er altså, at dens forfattere ønsker at overtage biografien's genre, men agter at fylde den med rapporter om personlige livserfaringer, der for de færrestes vedkommende lever op til de heroiske genre-normer. At have et liv og at interessere sig for det, måske endda interessere sig så meget for det, at man forsøger at studere og nedskrive det i litterær form – dét er en forholdvis ny erfaring, og den kræver, at man crobrer biografien's genre for sig og ganske nyindretter den til at kunne rumme disse erfaringer.

Ligesom det biografiske i 1700-tallet for alvor trænger ind i romanen og langsomt fortrænger dens nære tilknytning til og afhængighed af mytologiens mønstre og »fabler«, sådan trænger det biografiske i nogenlunde samme tidsrum ind – i biografien. Det lyder ikke overraskende, men er det alligevel, fordi der simpelthen i denne periode opstår en ny psykologisk-realistisk sans for, at et menneskeliv ikke blot er interessant i sine store, mytologiske figurationer, men at

et liv opbygges af en række mindre og nærmere erfaringer, som nu i stigende grad gør krav på interesse.

Der bliver simpelthen nye historier til for forfatterens øjne, eller man kan sige, at den gamle, heroiske histories bipersoner bliver klar over, at de selv ingenlunde er historieløse, skønt ingen hidtil har fundet på at fortælle deres historier. En guldgrube af nye fortællinger afdækkes hermed, alt det som opstår i de følgende 2-300 års stadigt vekslende samliv mellem romanformen og (selv)biografien. Og det sker vel at mærke under fortegn af det komiske, som er af afgørende betydning for at forløse det nye stof.

I den nævnte fortale skriver Holberg: »Jeg er bange for, at man skal sige om mig, at jeg har skrevet om den spanske adelsmand Don Juan, der tog til Rom, lejede et værelse og hvilede sig der nogle dage, hvorpaa han med største ære vendte tilbage til sit fædreland«. ⁷ Dette intetsigende og ganske uheroiske begivenhedsforløb er Holbergs selvparodi, fordi han med rette kan frygte, at læsere, der er vant til biografiernes historie i kolossalstørrelse, skal føle hans private livshistorie dræbende pointeløs.

Det er pointer af en helt anderledes subtilitet og psykologisk nærhed, læserne nu skal til at skærpe øret for. Derfor ser vi Holberg bruge mange kræfter på at parodiere de klassisk-mytiske forbilleder, mens han ved samme ironiske midlers hjælp rydder pladsen for den nye tids »borgerlige« historier. Set igennem de gamle tiders genremønstre er det hele ubetydeligheder, men set i forhold til de muligheder, iagttagelsen af bipersonernes liv rummede i sig, er det en skelsættende åbning til nye genrer, vi her bevidner.

Dette er grunden til, at Holberg tre gange i optakten til sit levnedsbrev omtaler det, han nu skal berette, som *nugas* (bagateller, ubetydeligheder). Det hedder f.eks. i Levnedsbrevets tredje sætning: »Min Herre begiærer at vide Bagateller, som ørkesløse Mennesker neppe skulle anvende noget af den Tid paa at læse igiennem, som de dog drive unyttig bort«. ⁸ Og det er formentlig fra netop denne formulering, jomfru Biehl henter titlen på sit værk: mit *ubetydelige* levnedsløb, min bagatel af et liv.

Charlotte Dorothea Biehl havde jo en ekstra grund til at lege med på denne leg og dermed lægge sin livshistorie ind under komikkens frugtbare bestemmelse. Som kvinde har hun i sin samtid kunnet drage fordel af, at det var en højfornem mand, der havde udæsket hende; og som kvinde måtte hun dengang føle, at hvis en borgerlig mands skæbne dårligt nok var blevet stucen i biografens høje sale, så måtte en kvindeskæbne i al fald smugles ind med den største forsigtighed, for det var ikke nemt at overbevise nogen om, at kvinder overhovedet havde noget så fint som en skæbne.

Det er jo præstationen og det respektindgydende mod i Biehls »levnedsbrev«, at hun var blevet i stand til at se sit liv som et begivenhedsforløb, der kunne skildres i litterær form, noget, en kvinde kunne være stolt af, ja næsten fortællingen om en ny måde at være helt på. Et mærkeligt møde midt mellem Holbergs Heltindehistorier og fru Gyllebourgs hverdagshistorier.

Jeg foreslår altså, at titlen på *Mit ubetydelige Levnets Løb* fremover nævnes i forbindelse med senere århundreders væsentlige værkstitler, der åbner til studiet af hidtil oversete mennesketypers livshistorie, f.eks. Herman Bangs *Stille Eksistenser* eller Peter Seebergs *Bipersonerne*.

Noter:

1. Mit ubetydelige Levnets Løb, udgivet af Marianne Alenius (Museum Tusulanum 1986). Citat her fra p. 9. Værket er skrevet 1787, men først trykt 1909.
2. op.cit. p. 60.
3. Ludvig Holbergs memoirer ved F. J. Billeskov Jansen. Her citeres efter anden gennemsejte udgave 1963, som er et optryk af den anonyme 1745-oversættelse.
4. Alle tre citater: op.cit. p. 13.
5. op.cit. p. 52.
6. Angående denne sammenhæng samt hele analysen af optakten til Holbergs første levnedsbrev henviser jeg til indledningsafsnittet *Bagateller* i min bog »Holbergs Komik« p. 9-14.
7. Citeret efter A. Kragelunds oversættelse af Ludvig Holbergs tre Levnedsbreve 1965, I p. 7.
8. Ludvig Holbergs memoirer p. 13.

Erik A. Nielsen

Surdejsskålen og oliefuglene

Om komposita og »bekvemmelighedskomposition«

Komposition er som orddannelsesmekanisme først og fremmest karakteriseret ved sin umådelige produktivitet. At dømme efter »Nyordsordbogen« (Riber Petersen 1984) er tilgangen af ny komposita i ordforrådet mindst tre gange så stor som tilgangen af ord fra alle andre dannelsesmåder – tilsammen!¹ Forholdet mellem ny komposita og indlån af forskellig slags fra engelsk er iøvrigt nogenlunde det samme² – og så medtager Riber Petersen endda kun de komposita, der betydningsmæssigt volder problemer, ikke de »banale«.³ Kompositionen indtager dermed positionen som suverænt førende leverandør af ny ord til det danske ordforråd.

Komposition karakteriseres videre ved sit nære slægtskab med andre syntaktiske konstruktioner. Den absolut centrale form for komposition i dansk er sammenføjning af to substantiver;⁴ holder man sig til denne centralttype – hvilket jeg gør i det følgende – ses det, at kompositionen indgår i en række af ialt fem muligheder for at relatere to substantiver til hinanden, og at komposition står i omsættelighedsforhold til samtlige 4 andre: genitivkonstruktion: *ansigtsudtryk* et ansigts udtryk, mængdehelhed: *vanddråbe* en dråbe vand, præpositionsforbindelse: *middagsrester* rester fra en middag, og endeligt verbalt udtrykt relation: *avid dreng* dreng der sælger aviser.

I modsætning til de andre konstruktionsmuligheder er kompositionens produkt imidlertid et *ord*: de to indgående ord sammenskrives mellem to blanktegn som *cet*, ved bøjning og affigering behandles de som een rod, og attributi-